DESPRE PROGRAMUL NAȚIONAL AL REVOLUȚIEI DE LA 1821.

150 ANI DE LA REVOLUȚIA NAȚIONALĂ CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU

DE

GH. PLATON

Poate nici unul din momentele eroice, numeroase în istoria poporului nostru, nu a avut ecouri atît de largi, îndelung repetate, ca mișcarea anului 1821. Începînd cu contemporanii acesteia și sfîrșind cu cei ai zilelor noastre, mulți s-au aplecat, plini de curiozitate și interes, asupra evenimentului încercînd să-i surprindă geneza, obiectivele și semnificația, precum și consecințele care și-au pus amprenta pe întreaga dezvoltare ulterioară a istoriei noastre naționale.

Această curiozitate și acest interes, care au generat, în cei 150 ani care s-au scurs de atunci, numeroase lucrări, aparținînd tuturor genurilor, sînt justificate de cel puțin doi factori. În primul rînd, evenimentul, considerat, pe drept, o adevărată *revoluție națională* [1], s-a desfășurat la confluența a două orînduiri, reprezentînd, ferm, punctul de plecare al istoriei noastre moderne. Este, poate, epoca cea mai bogată în fapte și semnificații, cînd transformările în direcția noului se operau într-o cadență uluitoare, cînd poporul român, trezit la conștiința de sine, se constituia în națiune, afirmîndu-și legitim veleitățile de viață națională liberă, într-un regim democratic, bazat pe „dreptate și slobozenie".

Transformările din economie și din gîndirea oamenilor, care afectau esențial raporturile dintre clase, făceau odioase și insuportabile exploatarea socială din interior și dominația națională, în toată varietatea formelor sale, impuneau, în mod necesar, o orientare în

---

[1] Cf. A. Oțetea, *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu ; răscoală sau revoluție*, „Studii", XX, nr. 4, 1967.

acord cu cerinţele reale ale progresului. Această necesitate stringentă era resimţită de clasele societăţii româneşti nu în manieră abstractă, ci în raport direct cu locul ce-l ocupa fiecare în procesul de producţie, în funcţie de interese materiale concrete.

Aspectul atît de complex şi multilateral al fenomenelor a oferit un cîmp larg de investigaţie acelora dintre cercetători care, studiind mişcarea din 1821, s-au străduit să desprindă din analiza caracterului acesteia, al programului forţelor participante sau din analiza legăturilor cu mişcările de eliberare din Balcani, constatări valabile pentru sensul de dezvoltare al societăţii româneşti.

În al doilea rînd, la fel ca şi evenimentul, şi în strînsă legătură cu acesta, fireşte, interesul de care am vorbit mai sus este justificat şi de personalitatea puternică şi singulară a conducătorului mişcării, Tudor Vladimirescu, care, potrivit expresiei lui N. Bălcescu, reprezenta „personificarea deşteptării noastre naţionale" [2].

Ţăranii din Ţara Românească îl numeau „Domnul Tudor" [3] iar cei din Transilvania „crăiuţul Todoraş" sau „Todoruţ" [4], văzînd în el instrumentul de realizare al idealului pentru care se arătau gata să-l urmeze pînă la sacrificiul vieţii: acea „dreptate şi slobozenie". Alţi contemporani l-au asemuit cu Masaniello [5], numindu-l chiar „Cromwell al ţării noastre" [6] Cu anumite excepţii, asupra cărora nu este cazul să stăruim aici, contemporanii, ca şi posteritatea, de altfel, au fost de acord, apreciind consecinţele imediate declanşate de mişcarea din 1821, că Tudor „prin lucrările sale şi prin jertfirea lui către patrie, a ridicat un drept al naţiei, călcat de o sută cincizeci de ani de Poarta otomană..." [7].

Dacă aria de investigaţie a fost largă, bogată în sensuri, la fel de bogate şi controversate au fost şi opiniile care definesc caracterul mişcării, sensul major al acesteia şi personalitatea conducătorului. Faptul apare firesc în condiţiile în care fenomenele caracteristice perioadei în discuţie, complexe şi contradictorii, erau abordate cu o optică ce friza, adeseori, interese vădite de clasă sau de natură politică.

---

[2] N. Bălcescu, *Scrieri istorice, politice şi economice*, ed. G. Zane, Buc., 1940, t. I_2, p. 160.

[3] Cf. Ilie Fotino, *Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilante în revoluţiunea de la 1821 supranumită zavera*, Buc., 1874, p. 14—15.

[4] A. Oţetea, *Ţăranii români din Ardeal şi mişcarea lui Tudor Vladimirescu*, „Studii", IX, nr. 6, 1956, p. 51—74.

[5] Expresia îi aparţine lui Laurençon. Vezi A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă, 1821—1822*, Buc., 1945, p. 88.

[6] Ştefan Scarlat Dăscălescu — lui îi aparţine aprecierea — considera că Tudor „avea ştofă de om mare dar timpul, locul şi mijloacele i-au lipsit". Cf. N. Iorga, *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea. Ştefan Scarlat Dăscălescu*, „Analele Academiei Române, Memoriile secţiei istorice", seria a III-a, tom. XIII (1932).

[7] Mihai Cioranu, *Revoluţia lui Tudor Vladimirescu*, în N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1921, p. 320.

Indiferent de unghiul din care au fost abordate evenimentele și de sensul spre care au fost orientate discuțiile și concluziile, cercetările au reliefat numeroase și interesante puncte de vedere, repere noi și mai cu seamă, au redat circuitului științific un imens material documentar, deosebit de prețios.

Nu avem deloc intenția, în limitele ce ne sînt rezervate aici, să analizăm în manieră critică aportul istoriografiei, în ansamblul ei, la lămurirea importantului eveniment ce formează obiectul atenției noastre. Au făcut-o alții, cu suficientă înțelegere și claritate [8]. De altfel, lucrările din ultimul sfert de veac, mai ales, aproape fără excepție, pentru a-și defini aportul, au analizat, critic și combativ, valoarea istoriografiei de gen anterioară eliberării.

Trebuie remarcat că noua noastră istoriografie, călăuzită de concepția marxist-leninistă, a realizat progrese remarcabile pe drumul cunoașterii tot mai depline a evenimentului, în întreaga sa plenitudine. Cercetările sistematice a arhivelor interne precum și investigațiile fructuoase din unele arhive străine au lărgit considerabil baza documentară, lămurind sau reliefînd numeroase aspecte și fapte. Documentele, cărora li s-au adăugat izvoare narative necunoscute [9], au constituit baza pentru elaborarea unor numeroase studii de interes general sau particular.

Au putut fi studiate, cu rezultate mai cuprinzătoare, principalele aspecte sociale ale mișcării din 1821 : participarea țăranilor și adeziunea populației orășenești [10], componența armatei revoluționare, al cărei conducător era Tudor Vladimirescu [11], participarea și rolul boierilor în evenimentele de la 1821 [12] ș.a. De asemenea, prin lucrări speciale sau ocazionale, au fost reliefate cauzele și însemnătatea evenimentului [13],

---

[8] Vezi, în acest sens, de pildă, N. Corivan, *Tudor Vladimirescu și istoricii români A. D. Xenopol, N. Iorga, E. Vîrtosu, I. C. Filitti, D. Bodin, A. Oțetea*, „Studii și cercetări istorice", Iași, vol. XX, 1947, p. 96—113.

[9] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I—V (vol. I—III, *Documente interne*, vol. IV, *Eteria în Principatele Române*, vol. V, *Izvoare narative*), sub redacția acad. A. Oțetea, Buc., 1959—1962 (În continuare, *Documente...*).

[10] I. Neacșu, *Participarea satelor din Oltenia la răscoala din 1821*, „Studii", XI, nr. 2, 1958, Ioana Cristache-Panait, *Orașul București și răscoala poporului din 1821*, Buc. 1960 Vezi și C. Șerban, *Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, „Studii", XIII, nr. 6, 1960, XIV, nr. 3, 1961.

[11] I. Neacșu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, „Studii și referate privind istoria României", vol. II, Buc., 1954, *Lista cu numele pandurilor și căpeteniilor lor care au participat la răscoală sub conducerea lui Tudor Vladimirescu (Componența lor socială, completată cu date biografice) și un extras statistic nominal cu componența socială a 116 căpetenii de panduri*, „Studii și materiale de istorie modernă", vol. I, Buc., 1957.

[12] N. Adăniloaie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, Soc. de științe istorice și filologice, Buc., 1956.

[13] N. Adăniloaie, *140 de ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, „Studii", XIV, nr. 3, 1961, V. Maciu, *Însemnătatea istorică a lui Tudor Vladimirescu*,

raporturile cu mişcările de eliberare din Peninsula Balcanică, cu Eteria în special [14]. În măsură egală, au fost consemnate aspectele militare ale mişcării [15].

Trecînd peste alte încercări, generate de acelaşi interes pe care evenimentul îl suscită mereu [16], trebuie să amintim că printre exegeţii mişcării din 1821 doi s-au impus, cu prestigiu, în istoriografia noastră. Amintim, în primul rînd, pe Emil Vîrtosu; acesta şi-a dedicat o mare parte a vieţii studiului problemei, căreia i-a consacrat numeroase lucrări. Ultima, *Despre Tudor Vladimirescu şi revoluţia de la 1821*, apărută în 1947, reprezintă o reevaluare a principalelor date, în lumina unor fapte şi informaţii noi.

Profesorul Andrei Oţetea, la rîndul său, de la prestigioasa dar nu mai puţin discutata sa lucrare *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă, 1821—1822*, apărută în 1945, şi pînă la cea din 1967, *Caracterul mişcării conduse de Tudor Vladimirescu: răscoală sau revoluţie* [17], a înscris în istoriografia problemei numeroase lucrări [18] care, lărgind perspectiva, intregesc, în acelaşi timp, conturul acestui important moment al istoriei noastre naţionale. Titlul ca şi problematica acestui ultim şi interesant studiu verifică, o dată mai mult, actualitatea evenimentului, căruia

---

„Studii", IV, nr. 3, 1951, Manea M ă n e s c u, *Cauzele răscoalei poporului condusă de Tudor Vladimirescu. Încercare de sociologie istorică*, Ploieşti, 1946. Vezi şi S. I. G î r l e a n u, *Răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu (1821)*, Ed. ştiinţifică, Buc., 1966.

[14] Nestor C a m a r i a n o, *Despre organizarea şi activitatea Eteriei în Rusia inainte de răscoala din 1821*, „Studii şi materiale de istorie modernă", vol. II, Buc., 1960, *Tudor Vladimirescu în lumina unor documente din arhivele din Viena*, „Studii", XVI, nr. 3, 1963, *Les rélations de Tudor Vladimirescu avec l'Hétairie avant la révolution de 1821*, „Balkan Studies", vol. 6, nr. 1, Tessaloniki, 1965, p. 139—164, *Planurile revoluţionare ale eteriştilor din Bucureşti şi colaborarea lor cu Tudor Vladimirescu*, „Studii", XX, nr. 6, 1967.

[15] Dan B e r i n d e i şi Traian M u t a ş c u, *Aspecte militare ale răscoalei poporului din 1821*, Buc., ed. militară, 1962. În realitate, cartea încearcă să răspundă, integral, tuturor problemelor ridicate de evenimentele revoluţionare din anul 1821.

[16] Un deosebit interes prezintă studiul lui Mircea R a d u, *Răscoala din 1821 şi logica istoriei*, „Romanoslavica", 10, 1964, p. 243—274. Cu un ascuţit spirit de observaţie, autorul propune interpretări ce merită să reţină atenţia, singularizîndu-se, oarecum, printre cercetătorii problemei.

[17] *Loc. cit.*

[18] Vezi, de pildă, *Ţăranii români din Ardeal şi mişcarea condusă de Tudor Vladimirescu*, „Studii", IX, nr. 6, 1956, p. 51—74, *Valoarea documentară a memoriilor lui I. P. Liprandi* (Pe marginea articolului *O lucrare inedită despre mişcarea revoluţionară de la 1821 din ţările române*, publicată de Al. V i a n u şi S. I a n c o v i c i în nr. 1 din 1958 al revistei „Studii"). „Studii", XI, nr. 3, 1958, p. 77—92, *Legenda expatrierii lui Tudor Vladimirescu după pacea de la Bucureşti (1812)*, „Revista arhivelor", II, 1959, nr. 2, p. 77—83, *140 ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, „Lupta de clasă", XLI, 1961, 5 mai, p. 41—58, *L'insurection de 1821 dans les Principautés danubiennes*, „Revue Roumaine d'Histoire", I, 1962, nr. 1, p. 77—98, *L'hétairie d'il y a cent cinquante ans*, „Balkan Studies", vol. 6, nr. 1, Tessaloniki, 1965, p. 249—264, *Sfînta Alianţă şi insurecţia eteristă din 1821*, „Revista română de studii internaţionale", I, 1966, p. 113—128.

timpul i-a sporit continuu valoarea, adăugîndu-i sensuri și semnificații noi. Departe de a fi epuizată, problematica, mereu actuală și pasionantă, invită la reflectare. Ea oferă satisfacție deplină cercetătorului istoriei și prilej de întărire a sentimentului național, atît de generos afirmat în toate paginile mișcării.

Acum, după 150 ani, *revoluția națională* de la 1821 își dezvăluie din nou, cu aceeași prospețime, funcția de izvor generator al conștiinței și mîndriei naționale. Sînt actuale aprecierile contemporanului care, dintr-o perspectivă care numără abia cinci ani, evalua în următorii termeni semnificația majoră a evenimentului :

„O anule cu leatul 1821 ! Tu cu adevărat, prin intrarea-ți, de ai și pricinuit Românilor amărăciune, dar deodată și deșteptare ; Lunile tale academii s-au închipuit pentru Români, zilele tale învățături. . ., ceasurile tale dascăli. . ., iar minuturile tale, ca niște sori luminători s-au înfipt în simțurile Românilor !

Drept aceea, fieșcare trup carele poartă într-însul suflet românesc, este dator ție să-ți hărăzească cele mai dulci minuturi ale vieții sale . . . "[19].

*

În afara caracterului său omagial, lucrarea în cuprinsul căreia ne formulăm observațiile, urmărește să sublinieze, mai puternic, unele fapte asupra cărora, după părerea noastră, nu s-a stăruit în măsură suficientă în literatura de specialitate consacrată anului 1821. Aceasta se referă la programul național al revoluției.

Deși nu aceasta reprezintă obiectul principal al cercetării noastre, trebuie să ne precizăm, din capul locului, acordul cu ultimele încheieri la care academicianul Andrei Oțetea a ajuns, în legătură cu evenimentele de la 1821 [20].

Mișcarea al cărei conducător a fost Tudor Vladimirescu este, cu adevărat, o *revoluție națională.* Aceasta nu numai pentru faptul că simptomele situației revoluționare, considerate ca fiind caracteristice perioadei prerevoluționare, existau în plenitudinea lor în societatea românească a vremii ; nu numai pentru că moșnenii puteau să reprezinte clasa de mijloc, care nu avea încă suficientă vigoare economică și ideologică in cele două Principate.

Reflectînd conștiința națională, produs obiectiv al dezvoltării societății românești, mișcarea din 1821 i-a determinat sensul de dezvoltare, i-a precizat obiectivele, orientînd mișcarea națională care, la jumătatea secolului avea să definească precis contururile națiunii române.

---

[19] Apud. E. Vîrtosu, *Tudor Vladimirescu, Glose, fapte și documente noi (1821)*, Buc., 1927, p. 5.

[20] A. Oțetea, *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu ; răscoală sau revoluție, loc. cit.*

Dacă nu prin claritatea programului și forțele motrice, prin orientare, prin concentrarea tuturor forțelor sociale și prin obiectivele generale, spre rezolvarea cărora tindea societatea în întregul ei, mișcarea din 1821 este, fără putință de tăgadă, o revoluție. Ea a reprezentat, așa cum s-a mai observat, prilejul care a verificat acuitatea crizei sistemului feudal, profunzimea contradicțiilor, inconsistența regimului în ansamblul său. În același timp, a trasat, cu fermitate, drumul dezvoltării ulterioare, care nu putea fi altul decît cel național și democratic.

Avînd drept rezultat, după expresia lui N. Bălcescu, constituirea „partidei naționale", ridicarea lui Tudor a contribuit la „deșteptarea națiunii" [21].

A fost o revoluție nedesăvîrșită dar nu o simplă insurecție ratată. Caracterul revoluției nu este imprimat doar de loviturile pe care forța armată le dă regimului. Ridicarea armată este un aspect al revoluției, instrumentul de realizare a obiectivelor acesteia. În societatea românească a vremii se desfășura atunci o revoluție care cuprinsese sau era pe punctul de a cuprinde toate sectoarele acesteia.

Mișcarea din 1821 nu a determinat, pur și simplu, transformările revoluționare, ci, fiind ea însăși o expresie a prefacerilor revoluționare structurale din societatea românească, a grăbit, a maturizat procesul transformărilor revoluționare.

Sînt argumente care pledează în sprijinul reconsiderării propuse de academicianul A. Oțetea. Aceasta nu reprezintă o încercare de a include în cadrul unor tipare convenționale evenimentele și fenomenele caracteristice societății românești la începutul deceniului al treilea al secolului trecut. Dimpotrivă, este o reconsiderare la baza căreia se află adevărul istoric. Și apoi, păstrînd proporțiile și făcînd rezervele corespunzătoare, istoria Europei, contemporană cu cea a revoluției românești de la 1821, ne oferă exemple care confirmă veracitatea unei interpretări orientate în această direcție. De asemenea, în majoritatea lor, contemporanii, ca și Marx, de altfel, califică mișcarea din 1821 drept o revoluție [22].

Revenind la punctul principal al preocupărilor noastre, la care ne-am referit mai sus, se cuvine să relevăm un fapt, de la care trebuie să pornim în analiza ce dorim s-o întreprindem.

În general, toți acei care, din anumite motive, au stăruit asupra epocii sau doar asupra unor probleme caracteristice acesteia, cu foarte rare excepții [23], au trebuit să admită profundul caracter social al miș-

---

[21] N. Bălcescu, *loc. cit.*, p. 119.

[22] A. Oțetea, *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu...*, *loc cit.*, p. 679.

[23] Într-un oarecare sens, I. C. Filitti reprezintă o asemenea excepție, subliniind, în una din ultimele sale lucrări, caracterul exclusiv național al mișcării din 1821. Temeiurile acestei atitudini, de altfel, sînt ușor de explicat. Cf. *Tudor Vladimirescu (rostul răscoalei lui)*, Buc., 1937.

cării. În această privință, lucrurile erau atît de clare încît orice subterfugiu nu putea schimba cu nimic fondul problemei. Atît desfășurarea mișcării cît și obiectivele incluse în documentele programatice — antifeudale în esența lor — sînt cît se poate de concludente în această privință.

Neputînd nega lupta maselor și evidența obiectivelor acesteia, istoricii sau contemporanii interesați sau angajați prin poziția lor de clasă, fie că au denigrat, atunci cînd nu aveau argumente pentru falsificarea realității, fie că i-au îngustat sfera sau i-au negat eficiența și oportunitatea. Toți au condamnat cu severitate pe „apostații" care au îndrăznit să se ridice împotriva ordinei constituite.

În egală măsură, caracterul național al mișcării a fost unanim recunoscut. În tratarea acestei probleme însă, cîmpul denaturărilor a fost mult mai larg. Lipsa documentării corespunzătoare, la care s-a adăugat, firește, poziția clasei de pe care se scria, a determinat formularea unor încheieri în dezacord total cu realitatea și cu adevărul istoric. Faptele sînt cunoscute.

Noua noastră istoriografie a demonstrat, cu convingere și fermitate, adevărul că aspectul național al mișcării, caracterul național al acesteia, este determinat de lupta împotriva stăpînirii otomane și a regimului fanariot, expresie politică a acesteia. Lucrul acesta apare atît de evident încît, practic, nu mai solicită nici un fel de demonstrare. El se desprinde ca un fir roșu din întreaga dezvoltare economică și socială a epocii și din toate evenimentele însemnate ale mișcării.

Consecințele jugului otoman, exprimat concret, mai ales, prin dominația politică și monopolul economic — acestea se materializau printr-o masivă extorcare fiscală, sub variate forme — atingeau și lezau, nemijlocit, interesele tuturor claselor și categoriilor sociale.

Sistemul politic fanariot prejudicia atît interesele politice ale boierilor cît și cele economice, rezultate din noua orientare a economiei pe făgașul producției de mărfuri. Părăsind rutina feudală și antrenați în procesul de schimb, boierii, stăpîni ai unor întinse domenii, nu puteau beneficia de toate marile avantaje care, firesc, ar fi putut fi fructificate într-un regim de stabilitate, în care exercitarea puterii politice putea să îngăduie consumul în interior a resurselor statului, să favorizeze noile interese și apetituri. Îndepărtată, în egală măsură, de la slujbele aducătoare de beneficii, boierimea pămînteană se arăta dispusă să lupte pentru restaurarea vechilor privilegii, cu care trebuia să înceapă noua organizare a societății românești.

Țăranii liberi și dependenți, zdrobiți sub povara regimului barbar de extorcare fiscală, introdus și patronat de fanarioți, suferind consecințele unei administrații venale și corupte, prestînd sarcini a căror cuantum creștea continuu, vedeau în înlăturarea jugului turcesc condiția esențială pentru instaurarea unui regim de libertate și dreptate socială.

Negustorii și meseriașii, la rîndul lor, lăsați la discreția aceluiași regim arbitrar, nu aveau posibilitatea să-și desfășoare talentul și spiritul de inițiativă.

Sub apăsarea regimului fanariot, forțele vii ale poporului erau sufocate, posibilitățile de dezvoltare, atît de generos oferite de solul românesc și de hărnicia și talentele locuitorilor acestuia, nu puteau fi transformate în tot atîtea realități.

La toate acestea se adăugau abuzurile turcești și, mai ales, consecințele anarhiei feudale care măcina Imperiul Otoman. Răzvrătindu-se împotriva autorității centrale, pașii din cetățile ce se învecinau cu Principatele, aflate la periferia Imperiului, sau cei din serhaturi, pustiau pămînturile românești, ucideau și robeau populația pașnică a satelor și orașelor. Invaziile repetate ale pazvangiilor sau ale adaliilor, la care se adăugau jafurile armatelor otomane regulate, venite, chipurile, în apărarea populației, secătuiau resursele productive și umane ale țării.

Martor al acestor jafuri pustiitoare, al cărei teatru era Oltenia în primele luni ale anului 1815, condamnînd incapacitatea regimului de a apăra viața și avutul locuitorilor, Tudor, în una din corespondențele sale, își exteriorizează profundul sentiment de revoltă. „O stăpînire cu așa țară mare în mînă — consemna el — și un lucru de nimic n-au putut popri, ci ne lăsară de ne prăpădirăm și ne stinserăm de tot..." [24]. „Eu numai cu pandurii țării — scria el puțin mai tîrziu — făr-de nici un ostaș străin, voi face de nu să va mișca o iarbă din pămîntul țării" [25].

În aceste împrejurări, sub imperiul acestor constrîngeri, deși interesele de clasă nu erau aceleași, iar finalul luptei era întrevăzut în manieră deosebită, toate clasele societății românești s-au găsit unite în lupta pentru înlăturarea stăpînirii otomane. Era limpede că aceasta constituia premisa esențială a progresului, a organizării statului pe baze noi, moderne.

Deci, pentru cel care cunoaște cauzele mișcării din 1821, interesele care au antrenat la luptă toate clasele și categoriile sociale sub steagul lui Tudor, pentru acel care surprinde principalele contradicții care se reliefează cu pregnanță în această perioadă de sfîrșit a feudalismului, de destrămare a lumii vechi, apare clar că țelurile antiotomane ale mișcării din 1821 ar fi putut să fie formulate, mai precis, chiar decît cele sociale, precizate atît în cele două documente principale cu caracter programatic: *Proclamația de la Padeș* și *Cererile norodului românesc*, cît și în arzurile către Poartă sau pașa din Vidin, cît și în

[24] *Documente* ... I, p. 89 (Scrisoarea către Glogoveanu, din ianuarie 1815).

[25] *Ibidem*, p. 91 (Scrisoarea din 5 februarie 1815). Pentru detalii asupra împrejurărilor, vezi I. N e a c ș u, *Revolta pandurilor din Decembrie 1814 — Februarie 1815*, „Studii", X, nr. 1, 1957, p. 133—142.

celelalte documente emanate din cancelaria lui Tudor[26]. Cu alte cuvinte, cunoaşterea cauzelor mişcării şi a principalelor probleme specifice perioadei de destrămare a feudalismului, conduce, în mod nemijlocit la înţelegerea luptei antiotomane.

Dacă raţiuni de natură tactică, necesitatea de a menţine unitatea de acţiune, de a justifica ridicarea poporului, au impus limite programului social, în care revendicările sînt formulate într-o manieră atît de generală şi de voalată, raţiuni şi mai puternice dictau o atitudine rezervată faţă de Poartă. Aşa cum s-a remarcat, de altfel,[27] într-o Europă în care Sfînta Alianţă domnea cu autoritate, o revoluţie menită să răstoarne ordinea constituită nu putea avea sorţi de izbîndă. Maniera de desfăşurare a acesteia, de afirmare şi de realizare a dezideratelor trebuia să corespundă împrejurărilor interne şi internaţionale. Deci, dacă, firesc, în program, găsim unele minusuri, ele nu trebuie atribuite exclusiv inexistenţei condiţiilor materiale, unui anumit nivel de dezvoltare a ideologiei. Concluziile pot fi valabile numai cuprinzînd întregul complex al împrejurărilor în care s-a desfăşurat revoluţia naţională de la 1821.

Dacă împrejurările nu au îngăduit formularea fermă şi unitară a programului antiotoman al mişcării, aşa cum am mai amintit şi mai sus, orientarea naţională a mişcării, în sensul luptei de eliberare de sub dominaţia Porţii, se degajă evident din întreaga desfăşurare a evenimentelor.

În primul rînd, integrarea organică a mişcării în cadrul general balcanic — legăturile cu Eteria, mai ales — probează, fără echivoc, împotriva cui era îndreptat ascuţişul ridicării în fruntea căreia se găsea Tudor Vladimirescu. Grija deosebită pentru organizarea armatei, pentru întărirea şi păstrarea capacităţii de luptă, organizarea bazei de operaţii din Oltenia, întărirea mănăstirilor ca puncte de sprijin şi rezistenţă, pregătirea marşului spre Bucureşti, stabilirea şi organizarea taberei de la Ţînţăreni sau măsurile pentru apărarea capitalei, vădesc, în egală măsură, aceleaşi obiective[28].

Pe aceeaşi linie se situează şi măsurile ce aveau în vedere evacuarea satelor de pe linia Dunării, cooperarea cu răsculaţii bulgari[29] şi încercarea de a stabili o largă colaborare cu Moldova[30]. De altfel, chiar arzurile înaintate Porţii, care, în ultimă instanţă, aveau drept

---

[26] *Documente...*, I—II, *passim*.

[27] Mircea Radu, *Răscoala din 1821 şi logica istoriei*, *loc. cit.*, p. 266—268.

[28] D. Berindei şi Traian Mutaşcu, *Aspecte militare ale răscoalei din 1821*, *passim*, I. Neacşu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, *loc. cit.*

[29] I. Neacşu, *Oastea pandurilor...*, *loc. cit.*, p. 1035 şi *Documente...*, II, p. 56, 62, 87.

[30] *Documente...*, II, p. 33. Ca „într-un glas — nota Tudor — să putem cîştiga deopotrivă dreptăţile acestor prinţipaturi, ajutîndu-ne unii pe alţii". (Scrisoarea din 5 aprilie 1821).

obiectiv să îngăduie dezvoltarea mişcării nu să obţină concesii de la turci, reprezentau, într-o manieră sui generis, orientarea antiotomană a mişcării. Chiar scrise în limitele extreme ale decenţei pentru a nu leza susceptibilităţile Porţii, aceste documente, prin ele înseIe, constituiau un act de acuzare împotriva regimului fanariot, care genera şi întreţinea abuzurile şi silniciile care zdrobeau poporul.

Cînd intervenţia otomană nu a mai făcut necesare subterfugiile diplomatice, Tudor afirmă precis şi limpede, caracterul real al mişcării. Mărturia lui Chiriac Popescu este preţioasă în acest sens [31].

Deci, pentru a conchide asupra celor notate mai sus, orientarea antiotomană a mişcării din 1821, în afara oricărei discuţii, nu şi-a găsit expresie concretă, cel puţin în timpul desfăşurării evenimentelor din primele luni ale anului 1821. Revendicările naţionale ale românilor, obiectiv solicitate de stadiul dezvoltării istorice nu au fost incluse în programul propriu-zis al mişcării din 1821. De aceea, faptul apare destul de bizar, în majoritatea lucrărilor, acestea sînt desprinse indirect, atît din condiţiile economice, sociale şi politice ale vremii, cît şi din anumite manifestări din timpul desfăşurării evenimentelor revoluţionare.

În realitate, considerăm noi, programul naţional al revoluţiei de la 1821 şi-a găsit cea mai înaltă expresie în memoriile şi proiectele de reformă ulterioare acesteia. În istoriografia noastră, în general, aceste documente au fost considerate nu ca făcînd parte din ideologia propriu-zisă a mişcării, ci, mai mult, ca o consecinţă ulterioară a acesteia, ca un rezultat al dezvoltării spiritului naţional. Fără să intrăm în analiza acestor documente — o reluare ar mai îngădui încă observaţii şi puncte de vedere noi [32] — considerăm că problema merită să ne reţină atenţia, măcar în liniile sale generale.

Înainte chiar ca intervenţia otomană să înăbuşe revoluţia, dar mai ales după aceea, faptele sînt cunoscute, boierii, în marea lor majoritate, trecuţi peste fruntariile ţării — cei din Moldova la Cernăuţi, în Bucovina, iar cei din Ţara Românească la Braşov, mai ales — încep să redacteze diverse memorii cu caracter revendicativ şi proiecte de reformă, adresate curţilor europene, Rusiei, Austriei precum şi Turciei,

[31] „Pînă în ceasul acesta — ar fi declarat Tudor — am economisit, fraţilor, treaba cu Turcii, a nu călca pămîntul nostru, cînd cu una, cînd cu alta, fără a ne arăta revoluţionişti către Poartă, cerînd numai a apăra drepturile patriei noastre". Acum „...sîntem siliţi a lăsa acest oraş Bucureşti, ca să nu fim pricina noi singuri a arderii lui şi să ne tragem spre întrupare cu ceilalţi fraţi ai noştri creştini... şi că de acum încolo... trebuie să descărcăm puşca noastră în carne de turc...". Cf. *Memoriul spre a servi la istoria lui Tudor Vladimirescu*, în N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, p. 194.

[32] Vezi, mai ales, I. C. Filitti, *Frămîntările politice şi sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, Buc., 1932, E. Vîrtosu, *1821, Date şi fapte noi*, Buc., 1932 şi Ioan G. Vîntu, *Primele proiecte de organizare în Principatele Române*, în „Analele Facultăţii de Drept din Bucureşti", anul III, nr. 1—2, ianuarie-iunie 1941, p. 124—237.

prin care solicitau atenția și sprijinul în vederea modificării stării de lucruri, a regimului juridic al Principatelor.

La memoriile și proiectele boierilor mari, care părăsiră țara de teama represaliilor turcești, se adaugă memoriile și pamfletele boierimii mici care, scrise în același spirit de clasă, difereau, în punctele principale, cel puțin, într-o manieră deloc esențială.

Aceste documente cu caracter programatic nu prevedeau, în general — faptul apare firesc — norme de organizare internă. Ele aveau în vedere, mai mult, doar acele transformări de natură să definească statutul juridic internațional al Principatelor, în acord cu direcția de dezvoltare a societății românești. Organizarea internă urma să se facă însă în raport de consecințele create ca urmare a aplicării acestui regim juridic.

Un observator puțin avizat, care cercetează aceste materiale și le raportează la documentele programatice ale anului 1821, rămîne surprins de claritatea cu care sînt formulate și motivate cererile. Unele dintre ele, dacă facem abstracție de orientarea argumentării și de limitele în care urmează să se înfăptuiască programul propus, corespund celor mai înaintate poziții ale vremii.

Majoritatea cererilor, adresate Rusiei și Austriei, mai cu seamă, conțin formularea cea mai completă a programului antiotoman : înlăturarea sistemului fanariot, restaurarea vechilor privilegii ale Principatelor, domn pămîntean, desființarea monopolului economic otoman, fixarea graniței cu Turcia pe thalwegul Dunării, gardă națională ș.a.

Dacă ne limităm numai la revendicările formulate mai sus — de natură să modifice radical statutul juridic al Principatelor și să permită organizarea internă în acord cu cerințele progresului istoric — în limitele intereselor claselor dominante, firește — înțelegem limpede că, în fond, aceste proiecte reprezentau, așa cum am afirmat și mai sus, expresia fermă a revendicărilor antiotomane, solicitate unanim de toate clasele și categoriile sociale antrenate sub steagul luptei revoluționare.

Apariția acestor programe, atît de clar formulate și —am putea spune — atît de precis orientate, ar putea surprinde, în eventualitatea în care nu se cunosc resorturile intime ale mișcării din anul 1821, împrejurările care impuneau formulări și limite ce ușor pot fi apreciate ca fiind generate de lipsa maturității politice, de un scăzut nivel ideologic și teoretic. In realitate — acesta nu reprezintă, desigur, o descoperire — ideile incluse în aceste programe nu sînt la fel de noi ca și documentele ce le dau expresie. Ilustrînd necesități obiective de natură internă, ele aveau o largă circulație în Principate, fiind reprezentarea concretă a unor deziderate ale societății românești în întregul ei.

În lipsa unei clase de mijloc, puternic constituite, boierilor le-a revenit sarcina de a se face purtătorii de cuvînt ai intereselor naționale. Îi întîlnim, atît pe cei din Moldova, cît și pe cei din Țara Româ-

nească, prezentînd memorii Ecaterinei a II-a, încă din 1770 [33]. Cererile au fost reînnointe cu prilejul tratativelor de pace de la Focșani, din 1772 și a congresului de la București, din noiembrie 1772 — martie 1773 [34]. Acum au fost elaborate acele *capitulații*, menite să justifice necesitatea restabilirii drepturilor și libertăților Principatelor, în conformitate cu vechile tratate încheiate cu Poarta [35]. Sînt considerate, acestea pe drept, premise ale luptei pentru independența națională [36] căreia revoluția din 1821 îi va da o atît de înaltă expresie.

Boierii cer protecția sau chiar administrația Rusiei [37]. Acțiunea este reluată în timpul războiului din 1786—1792 cînd revendicări în același sens sînt prezentate atît Rusiei, cît și Austriei [38]. De asemenea, la începutul secolului al XIX-lea, boierii refugiați la Brașov, de teama nesiguranței și pustiirilor pricinuite de pasvangii, solicită din nou celor două puteri și chiar Franței lui Napoleon, sprijinul pentru instituirea unui regim de stabilitate, incompatibil cu sistemul de dominație al Porții [39].

Este vremea cînd marea boierime elaborează și programe de organizare internă a căror conținut aristocratic se degajă din fiecare formulare. Proiectul republicii „aristo-dimocraticești" formulat de logofătul Dimitrie Sturza, în al său *Plan sau o formă de oblăduire republicană,* este semnificativ în această privință [40]. De asemenea, tot acum, se definește și opoziția boierimii mici și mijlocii, împotriva tendințelor exclusiviste și arbitrare ale protipendadei. Redactorii cunoscutelor scrisori anonime, care circulau în capitala Moldovei, la începutul anului 1804 — se plîng marii boieri — „fac pomenire arătătoare de un cuget al nesupunerii franțuzești, cutezînd a zice și către stăpînire cuvinte de îngrozire" [41].

În 1821 — 1822, deci, ideile la care ne referim sînt reluate și organizate într-o manieră nouă, superioară.

---

[33] Ioan G. Vîntu, *op. cit.*, p. 157 și urm.

[34] *Ibidem*, p. 160—162.

[35] Pentru aceasta, vezi C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta*, Buc., 1915 și G. G. Florescu, *L'aspect juridique des Khatt-i-chérifs. Contribution à l'étude des relations de l'Empire ottoman avec les Principautés Roumaines*, „Studia et acta orientalia", Buc., 1958, p. 121—147.

[36] V. Maciu, *Premisele proclamării independenței României*, „Studii", XX, nr. 3, 1967, p. 411—438.

[37] Ioan G. Vîntu, *op. cit.*, p. 159.

[38] *Ibidem*, p. 165.

[39] *Ibidem*, p. 166—167. Vezi și Traian Ionescu, *Hatișeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieței interne a Principatelor dunărene*, „Studii și articole de istorie", vol. I, Buc., 1956, p. 37—78.

[40] *Uricarul*, IV, p. 281.

[41] *Ibidem*, III, p. 57—58 și Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit publique en Roumanie. Les origines. Etude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, Paris, 1898, p. 235.

Cererile adresate Rusiei, mai ales, nu au rămas fără efect. Numeroasele acte de privilegii : hatișerife, firmane sau seneduri, pe care Poarta le-a acordat în favoarea Principatelor, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor [42], reprezintă, în parte, rezultatul acestor eforturi stăruitoare. Desigur, normele incluse în aceste documente, care reglementau raporturile cu Poarta și aveau drept preocupare mărturisită înlăturarea abuzurilor și arbitrariului, nu au fost aplicate în litera lor. Adeseori, faptul a fost consemnat, ele slujeau ca obiect de compensație în relațiile Rusiei cu Imperiul Otoman. Nu e mai puțin adevărat însă că ele reflectau o realitate, în conformitate cu care raporturile Principatelor cu Poarta trebuiau reglementate într-o manieră nouă.

Sistemul de dominație economic și politic devenise, lucrul apare evident, incompatibil cu starea de lucruri din Principate. Acestea evoluaseră atît sub raport material, cît, mai ales, sub acel al conștiinței de sine, al spiritului național care începea să acționeze cu o forță ce-și manifesta continuu prezența și eficiența.

Referindu-ne strict la natura cererilor care fac obiectul atenției noastre, reflex al dezvoltării generale a ideologiei naționale în cele două Principate [43], trebuie să admitem, considerînd frecvența și concizíunea tot mai pronunțată, că lupta pentru eliberare națională — cel puțin — prezentă continuu în rezistența poporului împotriva opresiunii otomane, începe să-și capete expresia programatică corespunzătoare stadiului dezvoltării istorice.

În asemenea condiții, conținutul programatic, de orientare națională, al memoriilor și proiectelor de reformă, ulterioare înfrîngerii mișcării conduse de Tudor Vladimirescu, nu mai pot surprinde. Boierilor le revine meritul de a fi ordonat, de a fi dat substanța și a fi orientat mai precis cererile, încadrîndu-le în documente cu conținut programatic unitar. Revoluția, ea însăși, prin efervescența internă, prin răsturnările ce le-a provocat, a grăbit procesul de maturizare ideologică în afara căruia nu au rămas nici boierii, doritori de a da o nouă formă de organizare statului, capabilă să le asigure, în condițiile ulterioare, o mai deplină dominație.

---

[42] D. A. Sturza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente privitoare la istoria renașterii României*, vol. I, Buc., 1900, M. M. Alexandrescu-Dersca, *Rolul hatișerifelor de privilegii în limitarea obligațiilor către Poartă (1774—1802)*, „Studii", XI, nr. 6, 1958, Al. Vianu, *Geneza senedului din 1783*, „Revista Arhivelor", nr. 1, 1960. Vezi și Tr. Ionescu, *op. cit.* și G. G. Florescu, *op. cit.*

[43] Pentru aspectele generale ale problemei, vezi Pompiliu Eliade, *op. cit.* și *Histoire de l'esprit publique en Roumanie au dix neuvième siècle*, t. 1—2, Paris, 1905—1914, N. Iorga, *Penseurs révolutionnaires roumaines de 1804 à 1830*, Buc., 1934, E. Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte și dorințele moldovenilor la 1807*, „Studii", XVIII, nr. 2, 1965, Vlad Georgescu, *Idées sociales et politiques dans la littérature historique des Principautés Roumaines pendant la seconde moitié du XVIII-e siècle et au début du XIX-e siècle*, „Revue des études sud-est européennes", tome V, 1967, nr. 1—2 ș.a.

Din considerente asupra cărora am stăruit mai sus, în programul mărturisit al revoluției din 1821 nu puteau figura asemenea revendicări, de natură să lezeze profund Poarta și să compromită mișcarea înainte ca aceasta să ajungă la maturitate.

În legătură cu orientarea programului național, se impune precizat un fapt. Și în perioada anterioară, precum și în etapa care face obiectul atenției noastre, boierii — purtătorii de cuvînt ai intereselor obștești, pe linie națională, cel puțin — dădeau expresie în documentele cu caracter programatic doar tendinței de a înlătura dominația otomană — în memoriile adresate Rusiei și Austriei, mai ales — sau cel puțin de a o atenua — în cererile adresate direct Porții.

Boierii, nu ne îndoim, întrezăreau importanța ce revenea Principatelor în cadrul general al politicii orientale a marilor puteri.

Folosind împrejurările favorabile create de războaiele victorioase ale Rusiei și Austriei, pentru a obține independența sau — cel puțin — atenuarea legăturilor cu Poarta, căutau să intereseze celelalte puteri în această direcție. Înconjurate de cele trei mai imperii feudale și reacționare, Principatele, prin reprezentanții lor, trebuiau să acționeze cu toată prudența, să folosească contradicțiile dintre acestea, pentru a obține cîștig de cauză în favoarea românilor, pentru promovarea intereselor naționale ale acestora.

Numai în acest context larg al politicii europene față de *problema orientală*, lupta poporului român pentru independență și căile de a ajunge la realizarea acesteia pot căpăta sensul real, adevărata semnificație. Condițiile internaționale au imprimat acestei lupte căi specifice, ce și-au pus amprenta pe întreaga dezvoltare a evenimentelor pînă la jumătatea secolului al XIX-lea. Să ne amintim că și în 1848, prezența acelorași trei imperii a impus revoluției românești o anumită manieră de a proceda.

Revenind la documentele ulterioare revoluției din anul 1821, considerăm, o afirmăm din nou, că ele sînt importante atît pentru faptul că reprezintă, în fond, programul național, antiotoman, al revoluției, cît și, în egală măsură, că ilustrează — ca urmare directă și a revoluției — dezvoltarea ideologiei și a spiritului național.

Memoriile și proiectele de reformă, operă a boierimii, preiau programul național al revoluției din 1821 și-l filtrează prin prisma intereselor de clasă a boierilor. Faptul că boierii se fac purtătorii de cuvînt ai noului, că ei susțin necesitatea realizării unor prefaceri în structura economică, socială și politică a Principatelor, va avea repercusiuni deosebit de importante. În lipsa unei burghezii suficient de dezvoltate și puternice, capabilă să se angajeze și să susțină îndeplinirea acestor transformări ulterioare, boierii își vor asuma acest rol. Din această cauză, transformările la care ne referim necesare societății în întregul ei, trebuiau să se încadreze în limite compatibile cu interesele de clasă ale boierilor. Aceștia nu intenționau să atingă baza orîn-

duirii în ființă. Relațiile sociale, mai ales, urmau să fie reglementate într-o manieră mult mai draconică; realitatea trebuia doar adaptată noilor condiții ale dezvoltării istorice, de natură să asigure boierilor o dominație completă și deplină — e drept, națională.

Aceste intenții sînt evident afișate în memoriul din decembrie 1822, înaintat țarului Rusiei, memoriu ce este atribuit lui Al. Vilara [44]. Boierii aveau convingerea că organizarea societății românești, nu în folosul general, ci în acel al unei clase, va stîrni o reacție puternică. De aceea, considerau că asemenea transformări — în direcția pe care ei o preconizau — nu se puteau opera decît sub regimul unei ocupații militare temporare — nu turcești, desigur [45].

O situație în acest gen, care a îngăduit realizarea practică a deziderațelor boierești, a fost creată în Principate în urma războiului ruso-turc din 1828—1829. Tratatul de la Adrianopol și Regulamentele organice consacră într-o manieră sui generis, principalele obiective necesare dezvoltării interne, cărora le dăduseră expresie programul național din 1821.

Expresie a intereselor de clasă ale boierimii, ale celei mari, mai ales, noua legiuire, în intențiile celor ce-i promovau eficiența și-i susțineau legitimitatea, trebuiau să realizeze acea adaptare la care ne-am referit și să creeze un echilibru care să permită dominația de clasă a boierilor. Acest echilibru însă s-a dovedit instabil și șubred. Consecințele noului regim instaurat s-au dezvoltat nu în direcția voită de boieri, ci în acea firească, a progresului istoric. Revoluția de la 1848 își va propune să restabilească un echilibru ferm, în acord cu interesele generale ale societății; să organizeze statul român în conformitate cu „spiritul veacului". Revendicările naționale ale Revoluției din 1821 — așa cum Bălcescu o remarca — vor fi preluate, încadrate în programe largi și consistente ce-și propuneau drept obiectiv major crearea unui stat român modern, unitar și neatîrnat, înzestrat cu instituții democratice.

Considerînd toate aceste idei și deziderate, pe care societatea românească a început să le zămislească încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, nu putem să nu salutăm aprecierea potrivit căreia limitele istoriei noastre moderne trebuie căutate nu la mijlocul veacului al XIX-lea, ci mult mai înainte.

SUR LE PROGRAME NATIONAL DE LA RÉVOLUTION DE 1821 — 150 ANS DEPUIS LA RÉVOLUTION NATIONALE MENÉE PAR TUDOR VLADIMIRESCU

Résumé

Prenant comme point de départ l'importance de ce mouvement dans l'histoire des roumains, l'auteur, souligne l'intérêt que ce mouvement a

[44] *Documente...*, III, p. 210 și urm.
[45] *Ibidem.*

suscité ainsi que les opinions, souvent contradictoires, que l'on a émises à propos du caractère de ce mouvement, de son programme ou de la personnalité de Tudor Vladimirescu et puis il s'arrête pour insister davantage sur le programme national du mouvement de 1821.

En premier lieu, tout en exprimant son accord, avec la caractérisation de ce mouvement faite par l'académicien A. Oțetea dans une étude parue en 1967, intitulée *Caractère du mouvement mené par Tudor Vladimirescu : révolte ou révolution*, l'auteur soutient l'opinion que ce mouvement grâce aux traits qui lui sont propres et à ses conséquences ultérieures, peut être envisagé comme une révolution nationale.

Pour des raisons de nature tactique, le mouvement mené par Tudor Vladimirescu ne pouvait pas étaler dès le début, des idées tendant à renverser l'ordre établi. Le rapport des forces sur le plan intérieur, l'intention de ne pas léser, du moins au début, les susceptibiltés de la Sublime Porte, de même que l'existence sur le plan européen de la Sainte Alliance, tout cela ne le permettait pas.

L'auteur considère que, vu les conséquences intérieures déterminées par les diverses formes de manifestation de la domination ottomane, le programme national de la révolution aurait pu être formulé de manière plus précise et plus exacte que ne l'aurait été le programme social, exprimé dans les documents programmatiques que l'on connaît.

L'auteur exprime l'opinion que les mémoires et les projets de réforme, oeuvre des boyards, adressés à la Russie et à l'Autriche surtout, ultérieurs à l'écrasement de la révolution, donnent expression, en réalité, au programme national de celle-ci.

Ce progamme formulé par des boyards qui, faute d'une bourgeoisie puissamment constituée, étaient devenus les porteparole des intérêts généraux, représentait l'aboutissement de certains efforts plus anciens, remontant à la seconde moitié du XVIII-e siècle. Dès cette époque-là les boyards avaient commencé à solliciter l'appui des puissances voisines et à les intéresser à la modification de l'état juridique des Principautés. Le programme de transformation de la société roumaine proposé par les boyards devait se réaliser, naturellement, dans la limite des intérêts de classe de ceux-ci et moins pour l'utilité de la société entière.

Envisageant avec attention les circonstances dans lesquelles s'est réalisée l'unité intérieure, dans la lutte pour promouvoir les intérêts nationaux et en soulignant que les idées généreuses circulant à cette époque-là mettent en évidence le développement de la société — le début de constitution de la nation roumaine — l'auteur croit justifiée l'opinion selon laquelle on doit chercher les limites de l'histoire moderne non pas vers le milieu du XIX-e siècle mais de beaucoup auparavant.